

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.1>

КУЧУК А.М., ПЕКАРЧУК В.М.

**СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ПРАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
В АСПЕКТІ ЛОГІКИ ТА ІННОВАЦІЙ**

**JUSTICE IN LEGAL ACTIVITY
IN THE ASPECT OF LOGIC AND INNOVATION**

Стаття присвячена комплексному дослідженню справедливості у правничій діяльності через призму логічних методів та інноваційних технологій. Метою дослідження є висвітлення концептуальних засад справедливості у правничій діяльності через призму класичних філософсько-правових підходів та сучасних логічних методів, а також можливостей та етичних викликів інтеграції інноваційних технологій у правозастосовну практику; обґрунтувати необхідність міждисциплінарного підходу до забезпечення справедливості в умовах цифрової трансформації правової системи при збереженні гуманістичної сутності права.

Проаналізовано концептуальні засади справедливості від аристотелівської дихотомії розподільчої та урівняльної справедливості до сучасних теоретичних конструкцій Дж. Ролза та Р. Дворкіна. Досліджено структурно-функціональні компоненти справедливості (дистрибутивний, ретрибутивний, процедурний) та їх реалізацію у правозастосовній практиці.

Критично оцінено формально-логічну модель правозастосування через силогістичну структуру та обґрунтовано необхідність застосування деонтичної логіки для адекватного моделювання юридичних норм як системи обов'язків, прав і дозволів. Ідентифіковано основні логічні проблеми правової системи: контрадикційність норм, прогалини у законодавстві та семантичну невизначеність оціночних понять.

Проведено системний аналіз технологічних інновацій у правничій діяльності, включаючи системи підтримки прийняття рішень, експертні системи, електронне правосуддя та блокчейн-технології. Досліджено їх потенціал для підвищення ефективності, прозорості та доступності правосуддя, водночас актуалізовано фундаментальні етичні дилеми щодо здатності алгоритмів нести моральну відповідальність та визначення меж делегування технологічним системам повноважень у прийнятті правових рішень.

Обґрунтовано тезу про неможливість зведення справедливості виключно до формально-логічних схем чи технологічних рішень через її морально-етичну природу та контекстуальну обумовленість. Доведено необхідність міждисциплінарного підходу, що поєднує правову науку, логіку, інформатику, етику та соціологію для забезпечення розвитку справедливої та технологічно прогресивної правової системи при збереженні гуманістичної сутності права.

Ключові слова: *деонтична логіка, правнича діяльність, справедливість, штучний інтелект, електронне правосуддя, етика правосуддя, суд, юридична логіка, юридичні інновації.*

© КУЧУК А.М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного управління (Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка)

© ПЕКАРЧУК В.М. – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, міжнародного права (Пенітенціарна академія України)

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The article is devoted to a comprehensive study of justice in legal activity through the prism of logical methods and innovative technologies. The purpose of the study is to highlight the conceptual principles of justice in legal activity through the prism of classical philosophical and legal approaches and modern logical methods, as well as the opportunities and ethical challenges of integrating innovative technologies into law enforcement practice; to substantiate the exigency for an interdisciplinary approach to ensuring justice in the conditions of digital transformation of the legal system while preserving the humanistic essence of law.

The conceptual principles of justice from the Aristotelian dichotomy of distributive and egalitarian justice to the modern theoretical constructs of J. Rawls and R. Dworkin are analyzed. The structural and functional components of justice (distributive, retributive, procedural) and their implementation in law enforcement practice are investigated.

The formal and logical model of law enforcement through a syllogistic structure is critically evaluated and the necessity of using deontic logic for adequate modeling of legal norms as a system of obligations, rights and permissions is substantiated. The main logical challenges of the legal system are identified, namely contradictions of norms, gaps in legislation and semantic uncertainty of evaluative concepts.

A systematic analysis of technological innovations in legal activity, including decision support systems, expert systems, e-justice and blockchain technologies, is conducted. Their potential for increasing the efficiency, transparency and accessibility of justice is investigated; at the same time fundamental ethical dilemmas regarding the ability of algorithms to bear moral responsibility and determining the limits of authority delegation to technological systems in making legal decisions are brought up to date.

The thesis about the impossibility of reducing justice exclusively to formal and logical schemes or technological solutions due to its moral and ethical nature and contextual conditionality, is substantiated. The necessity for an interdisciplinary approach combining legal science, logic, computer science, ethics and sociology to ensure the development of a just and technologically progressive legal system while preserving the humanistic essence of law, is proven.

Key words: *deontic logic, legal activity, justice, artificial intelligence, electronic justice, ethics of justice, court, legal logic, legal innovations.*

Вступ. Дослідження справедливості у правничій діяльності крізь призму логіки та інновацій набуває особливої актуальності у нинішніх умовах динамічного розвитку правової системи та технологічного прогресу. Існує необхідність у переосмислення класичних підходів до розуміння правничої діяльності в контексті логічного аналізу правових рішень. Традиційні концепції правничої діяльності потребують адаптації до сучасних реалій, де логічна обґрунтованість судових рішень стає важливою для забезпечення довіри до правосуддя, водночас, вимагаючи справедливості. Філософсько-правовий аналіз взаємозв'язку між справедливістю та логічністю правових висновків дозволяє поглибити розуміння природи правосуддя та його ефективності.

Додамо, що інноваційний аспект набуває особливої актуальності у зв'язку з впровадженням цифрових технологій у правову сферу. Розвиток штучного інтелекту, систем підтримки прийняття рішень, електронного правосуддя та правових баз даних створює нові можливості для забезпечення справедливості через логічно обґрунтовані алгоритми. Водночас виникають питання щодо збереження гуманістичної сутності справедливості в умовах технологізації права.

Не можна не відзначити, що актуальність дослідження пов'язана з зростаючими вимогами суспільства до прозорості та обґрунтованості судових рішень. Громадяни очікують, що правосуддя буде не лише логічно зрозумілим і технологічно сучасним, а й справедливим за своєю суттю. Наведене особливо важливо в умовах реформування судової системи та боротьби з корупцією.

Міжнародний контекст додає актуальності дослідженню, оскільки глобалізація правових процесів вимагає уніфікованих підходів до розуміння справедливості. Міжнародний досвід свідчить про активний розвиток досліджень у сфері Legal Tech та Computational Law. Європейські дослідницькі центри працюють над створенням стандартів етичного використання штучного інтелекту у правосудді.

Слід відзначити, що теоретико-методологічні основи дослідження справедливості у правничій діяльності представлені фундаментальними працями класиків правової думки. Аристотелівська концепція справедливості залишається базовою для сучасних досліджень [1], а роботи

Дж. Ролза щодо теорії справедливості суттєво вплинули на розуміння справедливості в правовому контексті [2]. Р. Дворкін у своїх працях розвинув концепцію справедливості як цілісності права, що особливо актуально для логічного аналізу правових рішень [3].

Логічні аспекти правознавства досліджувались у працях представників аналітичної філософії права. Г. Кельзен заклали основи логічного підходу до розуміння правової системи [4]. Х. Харт розвинув концепцію правил визнання, що має важливе значення для логічного обґрунтування правових рішень [5]. Дослідження Р. Алексі щодо теорії правової аргументації та логічної структури правових міркувань становлять значний внесок у розуміння логіки правового мислення [6].

Інноваційні технології у праві стали предметом активних міжнародних досліджень. Р. Саскінд у працях про майбутнє юридичної професії аналізує вплив штучного інтелекту на правову діяльність [7]. К. Ешлі досліджував можливості машинного навчання у правовому міркуванні [8], а Т.Дж.М. Бенч-Капон розробляв концепції комп'ютерного права та автоматизованого прийняття правових рішень [9].

Прогаляни в дослідженнях стосуються комплексного аналізу взаємодії традиційних концепцій справедливості з логічними методами та інноваційними технологіями. Недостатньо розробленими залишаються питання збереження гуманістичної сутності справедливості в умовах технологізації права, а також методологічні підходи до оцінки ефективності інноваційних рішень у забезпеченні справедливості.

Методологічні проблеми сучасних досліджень пов'язані з необхідністю інтеграції філософсько-правового, логічного та технічного підходів до вивчення справедливості у правничій діяльності, що потребує розробки нових міждисциплінарних методологій дослідження.

Таким чином, дослідження справедливості у правничій діяльності в аспекті логіки та інновацій відповідає сучасним викликам правничої науки та практики, сприяючи розвитку більш ефективної, прозорої та справедливої системи правосуддя.

Постановка завдання. Завданням роботи є висвітлення концептуальних засад справедливості у правничій діяльності через призму класичних філософсько-правових підходів та сучасних логічних методів, а також можливостей та етичних викликів інтеграції інноваційних технологій у правозастосовну практику; обґрунтувати необхідність міждисциплінарного підходу до забезпечення справедливості в умовах цифрової трансформації правової системи при збереженні гуманістичної сутності права.

Результати дослідження. Феномен справедливості в юриспруденції становить предмет тривалих наукових дискусій, що охоплюють широкий спектр філософських, правових та соціологічних підходів. Аристотелівська дихотомія розподільчої та урівняльної справедливості, відображена у «Нікомаховій етиці» [1], формує концептуальний фундамент сучасного правознавства, знаходячи відображення у принципах пропорційності санкцій та еквівалентності правового відшкодування.

Теорія справедливості Джона Ролза, заснована на принципі «вуалі незнання», формує основу для розуміння процедурної справедливості у правничій діяльності. Концепція справедливості як чесності передбачає, що правові рішення повинні прийматися з позиції неупередженості, коли особа, що приймає рішення, не знає свого місця у суспільній ієрархії [2].

Концепція правової справедливості Роберта Дворкіна, експлікована через метафору права як «цілісності» (law as integrity), постулює необхідність інтерпретативного підходу до правозастосування, де кожне судове рішення розглядається як елемент когерентної правової наративної структури [3].

Науковий аналіз справедливості в правничій діяльності потребує системного підходу до вивчення її структурних компонентів та функціональних проявів. Таксономія справедливості, розроблена у сучасній правовій теорії, включає такі основні категорії:

1. Дистрибутивна справедливість (distributive justice) операціоналізується через механізми правового розподілу матеріальних та нематеріальних благ, прав та обов'язків між суб'єктами правовідносин. Емпіричні дослідження свідчать про значну варіативність критеріїв дистрибутивної справедливості залежно від правової культури та соціально-економічного контексту.

2. Ретрибутивна справедливість (retributive justice) реалізується через систему правових санкцій та відновлювальних заходів, спрямованих на корекцію порушень правового порядку. Теоретичні дебати зосереджуються навколо проблематики пропорційності покарання та його превентивної ефективності.

3. Процедурна справедливість (procedural justice) забезпечується через дотримання процесуальних стандартів та гарантій, що регламентують порядок здійснення правосуддя.

Водночас, справедливість є, перш за все, категорією моралі, що визначає етичні межі поведінки людини та суспільства і служить орієнтиром для оцінки правомірності та адекватності вчинків, рішень і норм. Її моральна природа зумовлює певну багатозначність і контекстуальність тлумачення, що ускладнює її формалізацію за допомогою засобів класичної логіки. На відміну від чітко визначених логічних категорій, справедливість включає суб'єктивні та культурні виміри, що залежать від історичного, соціального та етичного контексту, а також від індивідуального усвідомлення моральних принципів, що зумовлює потребу в обережному застосуванні логічних методів при аналізі справедливості, оскільки спроба редукувати моральні оцінки до формальних схем ризикує спрощенням та втратами смислового наповнення, притаманного етичній категорії. Таким чином, справедливість як моральна категорія взаємодіє з логікою не як строгий формальний об'єкт, а як складна концептуальна структура, що вимагає інтегрованого підходу, поєднуючи раціональний аналіз із морально-ціннісним осмисленням.

Сприйняття юридичних норм суто через логічну структуру – якщо... то...інакше... – , де гіпотеза містить умови застосування норми, диспозиція – варіант поведінки, а санкція – правові наслідки, а правозастосування – як логічного силлогізму, що включає:

- велику посилку (правову норму);
- малу посилку (встановлені фактичні обставини);
- висновок (правове рішення),
- відображає лише формальний аспект правничої діяльності.

Проте така модель, хоч і дозволяє певною мірою структурувати процес правозастосування, не враховує складність і багатовимірність реальної юридичної практики. Вона ігнорує морально-етичні, соціальні та інституційні чинники, які безпосередньо впливають на тлумачення та реалізацію правових норм. Крім того, формальна логіка не здатна повною мірою відобразити нормативний потенціал права, його деонтологічну природу та гнучкість у конкретних ситуаціях, що передбачає наявність альтернативних рішень, оцінку справедливості та врахування цінностей суспільства.

У цьому контексті слід підкреслити, що лише окремі дослідники звертають увагу на доцільність інтеграції до вивчення права деонтичної логіки [10, с. 149], яка дозволяє більш адекватно моделювати юридичні норми як систему обов'язків, прав і дозволів, враховуючи не лише формальну структуру, а й нормативно-моральний зміст правових приписів. Як правильно відзначає О. Мінченко, «предметом деонтичної логіки є висловлювання з наступними модальностями: «заборонено», «дозволено», «обов'язково» тощо, а назва походить від давньогрецького δέον (належне, обов'язок). Таким чином, цей різновид логіки досліджує прескритивні тексти» [10, с. 149].

До цього слід додати, що правова система стикається з логічними проблемами, такими як: – контрадикційність у праві – колізії між юридичними нормами однакової юридичної сили. Їх вирішення потребує застосування спеціальних правил (*lex specialis, lex posterior*);

– прогалини у законодавстві – відсутність правового регулювання певних відносин, що потребує застосування аналогії закону або аналогії права;

– оціночні поняття – терміни, зміст яких не може бути точно визначений логічними методами (справедливість, добросовісність, розумність). Проблема оціночних понять пов'язана з семантичною невизначеністю правових термінів, що вимагають їх інтерпретації.

Щодо технологічних інновацій в правничій діяльності, то слід вказати наступне. Системи підтримки прийняття рішень використовують алгоритми машинного навчання для аналізу великих обсягів правової інформації. Вони можуть допомагати суддям у: пошуку релевантних прецедентів; аналізі подібних справ; прогнозуванні результатів розгляду справ; виявленні неузгодженостей у правозастосуванні. Експертні системи містять формалізовані знання про правові норми та процедури їх застосування.

Електронне правосуддя включає використання цифрових технологій на всіх етапах судового процесу:

- електронна подача документів;
- відеоконференц-зв'язок для участі у засіданнях;
- електронні докази та їх автентифікація;
- автоматизована фіксація судових засідань.

Блокчейн-технології забезпечують незмінність правових документів, прозорість процедур та можливість створення «розумних контрактів» з автоматичним виконанням умов.

Однак, автоматизація правосуддя актуалізує низку фундаментальних етичних проблем: чи здатний алгоритм нести моральну відповідальність за ухвалені рішення; яким чином можна

гарантувати прозорість і підзвітність функціонування автоматизованих систем; де проходить межа між ефективністю та справедливістю у правосудді; чи допустиме делегування «машинам» права визначати долі людей. Поставлені питання виходять за межі суто технічних аспектів і вимагають глибокого філософсько-етичного осмислення.

Інтеграція логічних методів та інноваційних технологій у правничу діяльність відкриває нові можливості для забезпечення справедливості, але водночас створює нові виклики. Ключовими завданнями є збереження гуманістичної сутності права при використанні технологічних засобів, забезпечення прозорості та підзвітності автоматизованих систем, подолання цифрового розриву та захист від технологічних упереджень.

Успішна реалізація потенціалу інновацій у правничій діяльності потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує правову науку, логіку, інформатику, етику та соціологію. Лише такий комплексний підхід може забезпечити розвиток справедливої, ефективної та технологічно прогресивної правової системи.

Висновки. Проведене дослідження справедливості у правничій діяльності в аспекті логіки та інновацій дозволяє сформулювати наступні концептуальні висновки.

По-перше, феномен справедливості як фундаментальна категорія правознавства характеризується складною природою, що поєднує формально-логічні та морально-етичні виміри. Аристотелівська дихотомія розподільчої та урівняльної справедливості, теоретичні конструкції Дж.Ролза щодо «вуалі незнання» та концепція права як «цілісності» Р. Дворкіна формують концептуальний фундамент сучасного розуміння справедливості, водночас демонструючи її багатомірність та контекстуальну обумовленість.

По-друге, логічна формалізація правових норм через структуру «якщо... то... інакше...» та силогістичну модель правозастосування, незважаючи на свою методологічну значущість, виявляє суттєві обмеження у відображенні реальної складності правничої діяльності. Зведення правових процесів до формально-логічних схем не враховує морально-етичні, соціальні та інституційні чинники, що безпосередньо впливають на тлумачення та реалізацію правових норм. У цьому контексті особливого значення набуває деонтична логіка як більш адекватний інструментарій для моделювання юридичних норм як системи обов'язків, прав і дозволів.

По-третє, технологічні інновації у правничій діяльності, включаючи системи підтримки прийняття рішень, експертні системи, електронне правосуддя та блокчейн-технології, створюють нові можливості для підвищення ефективності, прозорості та доступності правосуддя. Водночас їх впровадження актуалізує фундаментальні етичні дилеми щодо здатності алгоритмів нести моральну відповідальність, гарантування прозорості автоматизованих систем та визначення меж делегування «машинам» права ухвалювати рішення щодо людських доль.

По-четверте, інтеграція логічних методів та інноваційних технологій у правничу діяльність вимагає збереження гуманістичної сутності права при одночасному використанні переваг технологічного прогресу. Ключовими викликами є забезпечення підзвітності автоматизованих систем, подолання цифрового розриву та захист від алгоритмічних упереджень.

По-п'яте, успішна реалізація потенціалу інновацій у забезпеченні справедливості потребує міждисциплінарного підходу, що органічно поєднує правову науку, логіку, інформатику, етику та соціологію. Такий інтегративний підхід є необхідною умовою для розвитку справедливої, ефективної та технологічно прогресивної правової системи, здатної адекватно відповідати викликам сучасності при збереженні основоположних принципів правосуддя.

Таким чином, дослідження підтверджує тезу про те, що справедливість у правничій діяльності не може розглядатися виключно через призму формальної логіки, а потребує комплексного підходу, що враховує її морально-етичну природу та соціокультурну обумовленість у контексті сучасних технологічних трансформацій правової сфери.

Список використаних джерел:

1. Арістотель. Нікомахова етика / Переклад з давньогрецької Віктор Ставнюк. Київ: «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с.
2. Ролз Д. Теорія справедливості / Пер. з англ. О.Мокровольський. Київ: Основи, 2001. 822 с.
3. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Пер. з англ. Андрій Фролкін. Київ: Основи, 2000. 519 с.
4. Кельзен Г. Чисте Правознавство. З дод.: Пробл. Справедливості / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ: Юніверс, 2004. 496 с.

5. Гарт Х. Л. А. Концепція права. Київ: Сфера, 1998. 238 с.
6. Alexy R. Begriff und Geltung des Rechts. Karl Alber, 2020. 216 s.
7. Susskind R. Online Courts and the Future of Justice. New York, 2019; online edn, Oxford Law Pro. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198838364.001.0001>
8. Ashley K. Case-Based Reasoning and Its Applications to Legal Reasoning. Artificial Intelligence and Law. 1992. №1. С. 113–208. URL <https://www.lrdc.pitt.edu/ashley/ashleypubs/ashleyailc-brarticle.pdf>
9. Bench-Capon T.J.M. Knowledge-Based Systems and Legal Applications. Academic Press, 1991. <https://doi.org/10.1016/C2009-0-21602-3>
10. Мінченко О.В. Загальнотеоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань : монографія. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2019. 382 с.